

Toespraak gedenkteken slachtoffers Tweede Wereldoorlog

Vinod Subramaniam, 30 september 2026

Goedemorgen allemaal,

Het monument dat we vandaag onthullen, begint met namen. Op het monument staan 282 namen: 254 studenten en 28 medewerkers van de Universiteit van Amsterdam die tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn gestorven.

De meesten van hen zijn vermoord omdat zij Joods waren of actief waren in het verzet, of beide. Anderen kwamen om het leven door bombardementen, ziekte, uitputting of zelfmoord.

Dit monument gaat over meer dan namen. Achter elke naam schuilt een leven. Een gezicht. Mensen die hier aan de UvA rondliepen, hier colleges gaven of volgden, vriendschappen sloten, verliefd werden en plannen maakten voor de toekomst – een toekomst die hen werd afgenomen.

Vanaf vandaag herdenkt de UvA hen – en de slachtoffers van wie we de namen niet kennen – met het nieuwe monument.

In oktober 1940, enkele maanden na de Duitse inval in Nederland, verplichtte de bezetter alle ambtenaren – destijds dus ook de medewerkers van de UvA – een zogeheten ariërverklaring te ondertekenen. Daarin moesten zij verklaren dat zijzelf, hun partner, ouders en grootouders niet “van Joodse bloede” waren. Al in de maand daarna begon de bezetter met het ontslag van Joodse medewerkers van de UvA.

In de loop van de oorlog moesten ook andere hoogleraren en lectoren vertrekken, op politieke gronden. Sommigen werden gearresteerd. De UvA bood geen verzet tegen de maatregelen van de bezetter.

Joodse studenten kwamen al vroeg tijdens de oorlog onder grote druk te staan. Vanaf het academische jaar 1941–1942 moesten zij toestemming vragen aan het Ministerie van Onderwijs, Wetenschap en Cultuurbescherming om zich aan een universiteit te mogen inschrijven. In diezelfde periode begonnen de massale deportaties naar concentratiekampen.

In 1943 moesten alle overgebleven studenten een loyaliteitsverklaring ondertekenen waarin zij hun trouw aan de bezettende macht beloofden. Ongeveer 80 procent van de UvA-studenten weigerde dat te doen - een beslissing die vaak ernstige gevolgen had.

In september 1944 sloot de UvA officieel haar deuren, en in september 1945, vier maanden na de bevrijding, ging de universiteit weer open - maar zonder de bijna driehonderd studenten en medewerkers die de oorlog niet hadden overleefd.

Het monument dat hun namen draagt, is ontworpen door ontwerpbureau Thonik. Als je het monument recht van voren bekijkt, benadrukt het de ruimte, en dat geeft ruimte voor reflectie en creëert transparantie die het object verbindt met zijn natuurlijke omgeving. Vanuit een

hoek worden de namen en tekst duidelijk, waardoor elke naam de ruimte en het respect krijgt die hij verdient. Het monument krijgt zijn thuis op de Oudemanhuispoort, de plek die in de donkere oorlogsjaren het centrum van onze universiteit vormde.

Nu, meer dan tachtig jaar later, kunnen we de geschiedenis niet veranderen. Maar we kunnen wel bepalen hoe we ermee omgaan.

En daarom wil ik het ook hebben over de tweede, belangrijke stap die we vandaag zetten.

Zoals ik al vertelde, zijn tijdens de oorlog medewerkers van de universiteit op last van de Duitse bezettingsmacht door het Amsterdamse gemeentebestuur ontslagen – omdat zij Joods waren of als straf voor hun verzetsactiviteiten.

Die ontslagen zijn na de oorlog nooit formeel herroepen. We grijpen de onthulling van het monument vandaag aan om dit onrecht eindelijk recht te zetten.

Het College van Bestuur heeft besloten alle ontslagen die tijdens de oorlog op bevel van de bezettingsmacht zijn opgelegd, formeel te herroepen. Voor hoogleraren en docenten wordt ook de ontslagdatum in het Album Academicum aangepast en in deze historische database wordt een veld voor rechtsherstel toegevoegd waarin de situatie wordt toegelicht.

Dit besluit had nooit zo lang op zich mogen laten wachten. Namens de Universiteit van Amsterdam bied ik mijn excuses aan aan iedereen die dit onrecht heeft ondergaan, en aan hun nabestaanden.

Voordat we afsluiten, wil ik de medewerkers van de DIV bedanken die het historische onderzoek hebben gedaan voor zowel het monument als het eerherstel. Ik wil ook iedereen bedanken die zich jarenlang heeft ingezet om het rechtsherstel mogelijk te maken, en mijn dank is groot aan de initiatiefnemers van het monument.

Een monument kan het verleden niet herstellen. Woorden brengen niemand terug. En een besluit dat we vandaag nemen, maakt niet ongedaan wat mensen toen is aangedaan. Maar namen kunnen wel worden teruggebracht naar de plek waar ze thuishoren. Onrecht kan worden erkend. En wat te lang onbesproken is gebleven, kan alsnog worden rechtgezet.

Dat is wat we vandaag doen: we herdenken wie we hebben verloren, en we spreken uit dat we het verleden willen blijven herinneren, zodat we ervan leren en fouten in de toekomst voorkomen.